

FELSEFE DÜNYASI

2007/2 Sayı :46 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi
Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hakan POYRAZ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Yrd. Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK / ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızıtlay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358 Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

JOHN RAWLS'UN SİYASAL LİBERALİZMİNDE ÇOĞULCULUK VE İSTİKRAR

Naci İSPİR*

Liberal siyasetin meşrulaştırılması, toplumsal hayatın pluralizm temeline dayandığının kabulüyle mümkündür. Bunun anlamı, toplumun homojen bir bütün olmadığı, aksine heterojen, çoğulcu bir yapıya sahip olduğudur. Çoğulculuk ise, farklı yaşama biçimlerinin ya da kültürel farklılıkların, siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer olarak kabul edilmesidir.¹ Pluralizme göre, temel insan hakları çatışmacı, ölçülemeyen ancak böyle olmakla birlikte herkes için geçerli olabilecek bir orta yol öngörmektir. Dolayısıyla pluralizmin amacı, liberal politik kurumlar için uygun bir temel sunmaktır.²

Kabul etmek gerekir ki, demokrasinin gerçekten bir demokrasi olarak işleyebilmesi, onun aynı zamanda liberal olmasına, yani temel bireysel hak ve özgürlüklere öncelik tanınmasına bağlıdır. Ancak bu, Rawls'un modelinde, kapsamlı ve ahlaki bir liberalizm değil, farklı dünya görüşlerinin bir arada yaşayabilmesini sağlayan sınırlı siyasal liberalizmdir. Hiç kuşkusuz Rawls'un sınırlı siyasal liberalizmine yön veren şey demokrasilerdeki çeşitlilik ve çoğulculuk sorunudur. Rawls'a göre modern demokratik toplumun özelliği, birbiriyle uyuşmasa ve çatışma halinde olsa da, demokratik rejimin istikrarını devam ettirecek kadar makul olan ve birçok dini ve dindışı iyi hayat anlayışına sahip olmasıdır.³ Bu çoğulculuk ve çeşitlilik demokratik toplumun özgür kurumları sayesinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, demokratik kültürün kalıcı bir özelliğidir ve ortadan kalkacağı da düşünülmemelidir. Rawls'un teorisinde, bu şartlar hep beraber siyasal liberalizmin ilkelerinin oluştuğu çerçeveyi çizmektedir. Dolayısıyla siyasal liberalizmin temel esasları bu öncüller etrafında şekillenmektedir.

Geçmiş dönemlerde yüzyıllar boyu süren hoşgörüsüzlüğün temelinde, toplumsal birliğin ve uyumun genel ve kapsamlı bir dini, felsefi ve ahlaki doktrin üzerinde anlaşmaya bağlı olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünceye göre hoşgörüsüzlük, toplumsal düzenin ve istikrarın bir şartı olarak kabul edilmiştir. Bu inancın zayıflamasıyla birlikte liberal kurumların önü açılmaya başlamıştır.

Rawls, siyasal liberalizmle farklı dünya görüşlerine sahip bireyler arasında ortak bir siyasal zemin geliştirmeye çalışmakta ve bu bağlamda, siyasal ahlak, toplumsal uzlaşma ve meşruiyet konularında dinsel ve seküler çekişmeleri yumuşatacak

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi

¹ Charles Taylor, Çokkültürlülük, Çev. Y. Salman, YKY, İstanbul, 1996, s. 42.

² Pavel Carmen, Pluralism and Moral Grounds of Liberal Theory, Social Theory, Apr-2007, Vol. 33, Issue: 2, p. 200.

³ John Rawls, Siyasal Liberalizm, Çev. M. F. Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. XIV.

yaklaşımlar önermektedir. Dinsel ve seküler talepleri işler bir siyasal düzen içerisinde uzlaştırma, bir anlamda demokrasi ve demokratik değerlerin bir savunusunu ortaya koymaktır. Ancak Rawls'a göre bunu başarmak hiç de kolay görünmemektedir. Anayasal bir demokraside, her türlü dinsel ve seküler doktrin nasıl bir araya gelip, makul derecede adil ve etkin bir devletin işleyişinde dayanışma içine girebilir?⁴ Zira modern bir demokratik toplum, sadece kapsamlı dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerden oluşan çoğulculukla değil, aynı zamanda birbiriyle uyuşmayan ancak makul kapsamlı doktrinlerin oluşturduğu çoğulculukla nitelendirilir. Siyasal liberalizm, siyasal maksatlar açısından, makul ancak uyuşmayan kapsamlı doktrinlerin, insan haklarının anayasal bir demokratik düzenin özgür kurumları çerçevesindeki kullanımının olağan bir sonucu olduğunu varsayar. Yine siyasal liberalizm, makul çoğulculuk gerçeğini dinsel ve dindışı doktrinleri içine alan kapsamlı doktrinler çoğulculuğu olarak görür. Siyasal liberalizm bu çoğulculuğu felaket olarak değil, insan aklının süregelen özgür kurumlar altındaki faaliyetinin doğal bir sonucu olarak değerlendirir. Rawls'a göre makul çoğulculuğu felaket olarak görmek, aklın özgür şartlar altındaki ifadesini felaket olarak görmek anlamını taşır.⁵ Ancak bir toplumda aynı zamanda makul ve rasyonel olmayan, hatta çılgın kapsamlı doktrinler de var olabilir. Liberal bir toplum, normal koşullarda bile makul çoğulculukla şekillenmiş olacaktır. Bu makul çoğulculuk liberal kurumların istikrarını sabote eden çatışmalara neden olsa bile, liberal bir devlet, bu fikir ayrılıklarını bastırmak için kesinlikle baskı uygulayamaz. Dolayısıyla siyasal liberalizmin yüz yüze kaldığı temel sorununu, çoğulculuk koşulları altında liberal bir devlette istikrarın nasıl sağlanacağını açıklamak olarak ifade edebiliriz.

Rawls'un kendi ifadesiyle çoğulculuk ve istikrar bağlamında siyasal liberalizmin temel sorunu şudur: makul fakat uyuşmaz dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerce derinden farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşların, uzun süre devam edecek istikrarlı ve adil bir topluma sahip olmaları nasıl mümkün olabilir?⁶ Rawls'a göre bu bir adalet sorunudur, yoksa 'en yüksek iyi sorunu değildir. Eğer sorun en yüksek iyi sorunu olsaydı, gerek dinler ve gerekse farklı felsefi sistemler kendilerine göre bir en yüksek iyi anlayışı doğrultusunda adil ve istikrarlı bir toplum kurabilirlerdi. Ne yazık ki, kapsamlı doktrinlere bağlı kalınarak hiçbir zaman böyle bir toplumsal yapı oluşturulamamıştır. Öyle ise, özgür ve eşit, ama ciddi doktrinel anlaşmazlıklarla bölünmüş vatandaşlar arasında toplumsal işbirliğinin adil şartlarını belirlemek sorunun çözümü olabilir. Rawls, bu noktada siyasal liberalizmle kapsamlı siyasal liberalizmi birbirinden ayırır ve siyasal liberalizmin kapsamlı siyasal liberalizm olmadığını söyler. O, bu tezini temellendirmek için insanların davranışına yön veren ahlak epistemolojisine ilişkin üç temel sorudan hareketle, siyasal liberalizme ve kapsamlı siyasal liberalizme farklı yaklaşımını ortaya koyar. Rawls'un ahlak epistemolojisine bağlı olarak ortaya koyduğu üç soruyu şöyle özetleyebiliriz:

⁴ John Rawls, *Collected Papers*, ed. Samuel Freeman, Harvard University Press, 1999, p. 616.

⁵ Rawls, *Siyasal Liberalizm*, s. 12.

⁶ Rawls, a.g.e., s. 12.

1- Nasıl davranmamız gerektiğinin bilgisi ya da bilinci, doğrudan bazı kimselere mi veya pek az kimseye mi yoksa makul ve bilinçli her kişiye mi açıktır?

2- Bizden istenen ahlaki yolun kaynağı dışarıda mıdır, -mesela Tanrı'nın zihnindeki ahlaki kurallar-, yoksa toplu yaşamın gerektirdiği kurallar ile birlikte insan doğasından mı kaynaklanmaktadır?

3- Kendimize görev ve mecburiyetlerimize göre çekidüzen vermemiz gerekliliğini dışarıdan bir saikle mi mesela ilahi şartlar ya da devletin gerektirdiği gibi anlamalıyız, yoksa biz öyle şekilde meydana gelmişizdir ki, bizim doğamız, nasıl gerekiyorsa öyle davranmamızı sağlayacak yeterli saikleri dış tehdit ya da saiklere ihtiyaç olmaksızın içerir mi?⁷

Kapsamlı siyasal liberalizmin savunucuları farklı yollarla da olsa yukarıdaki sorularda ikinci şıkları savunmuşlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, kapsamlı siyasal liberalizm, belli kişilerin ahlaki bilgiye sahip olduğu ve bütün insanların ya da çoğu insanın bu kurallara göre biçime sokulması gerektiğini savunan görüşten uzak kalmışlardır. Rawls'a göre siyasal liberalizm, yukarıda ortaya konulan üç soru karşısında genel bir tavır almaz. Bunun yerine bütün bu soruları kendilerine göre cevaplandırmak üzere kapsamlı doktrinlere bırakır. Bununla birlikte, siyasal liberalizm, anayasal bir demokratik rejimin siyasal adalet anlayışı açısından her durumun ikinci şikkını kabul eder. Arka plan kültürün ve onun kapsamlı doktrinlerinin anayasal demokratik rejimi destekledikleri müddetçe, ahlak felsefesinin genel sorunları siyasal liberalizmin meselesi olmayacaktır.⁸ Öte yandan siyasal liberalizm, akıl temeline kurulmuş, Hıristiyan çağların dinsel otoritesinin sona erdiği modern çağın doğasına uygun, kapsamlı ve çoğu zaman da seküler bir doktrin olan aydınlanma liberalizminin bir başka yüzü de değildir. Rawls'a göre siyasal liberalizmin bu tür amaçları yoktur. Kapsamlı doktrinlerin çoğulculuğunu, bunlar bazen liberal olmayan ve dinsel olan karakterlere sahip olsa da, doğal karşılar. Dolayısıyla siyasal liberalizmin derdi, anayasal bir demokratik düzen çerçevesinde, dinsel ve dindışı, liberal veya liberal olmayan makul doktrinler topluluğunun hür iradeyle onaylayacağı ve böylelikle içinde özgürce yaşayıp erdemlerini kavrayabileceği bir siyasal adalet anlayışı geliştirmektir. Siyasal liberalizm bunu yaparken, kesinlikle dinsel olan ya da dinsel olmayan kapsamlı doktrinlerin yerini almak gibi bir amaç gütmmez. Aksine her iki gruba da eşit uzaklıkta olmaya çalışır ve ikisi tarafından da benimsenmiş olmayı umar.⁹ Özetle siyasal liberalizm, dinsel olanla olmayan, liberal olan ve olmayan makul doktrinler topluluğunun varlığı durumunda iyi düzenlenmiş ve istikrarlı bir demokratik rejimin imkanını sorgular. Rawls böyle bir demokratik rejimin, hakkaniyet olarak adaletin hakim olduğu iyi düzenlenmiş bir toplumda mümkün olabileceğini temellendirmeye çalışır.

⁷ Rawls, Siyasal Liberalizm, ss 13-14.

⁸ Rawls, a.g.e, s. 15.

⁹ Rawls, Siyasal Liberalizm, s. 24.

Rawls'un hakkaniyet olarak adalet anlayışı, tek bir merkezi düşünceden oluşur: Bütün toplumsal temel çıkarlar- özgürlük ve fırsat, gelir ve servet ve kendine saygının temelleri-, bu çıkarlardan birinin ya da hepsinin eşitsiz dağılımı en az gözetilenin yararına olmadıkça, eşit dağıtılmalıdır.¹⁰ Ona göre bu konudaki hiçbir kuram, istikrarlı olana dek kabul edilemez veya haklı gösterilemez. Bir kuramda istikrarın asıl özünü oluşturan şey ise, bir toplumun uygun koşullar altında iyi düzenine devam etmesidir.¹¹ Rawls bu merkezi düşünceden hareketle hakkaniyet olarak adaleti iki ilke etrafında formüle eder:

Birinci ilke: Herkesin başkalarının benzer özgürlüğü ile bağdaşan en kapsamlı özgürlüğe eşit hakkı vardır.

İkinci ilke: Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler öyle ayarlanmalıdır ki, bunlar,

a- hem en az avantajlı durumda olanın en fazla yaralanacağı;

b- hem de adil bir fırsat eşitliği gereği herkese açık olacak memurluklar ve konumlara bağlı olacağı şekilde düzenlenmelidir. Rawls bu ilkelerin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için bir takım öncelikler ileri sürmektedir. Birinci öncelik kuralı (özgürlüğün önceliği): Adalet ilkeleri yöntemsel bir sıralamaya sahip olacak ve bu yüzden özgürlükler ancak özgürlük adına kısıtlanabilecektir. İkinci öncelik kuralı (adaletin verim ve refah karşısında önceliği): Adaletin ikinci ilkesi, yöntem bakımından verimlilik ilkesi ve avantajların toplamını en üst düzeye çıkarma ilkesinden önce gelir.¹² Rawls, bu ilkelerde ilk olarak adalet düşüncesini, toplumsal malların eşit paylaşımı düşüncesine bağlamış, ancak önemli bir ekleme gerçekleştirmiştir. İnsanlara bütün eşitsizlikleri ortadan kaldırarak değil, birini dezavantajlı duruma düşüren eşitsizlikleri ortadan kaldırarak eşit davranmış oluruz. İkinci olarak, bu ilkelere göre kimi toplumsal çıkarlar diğerlerinden önceliklidir ve bunların geliştirilmesi lehine zarara uğratılamaz. Özgürlüklerin eşitliği, fırsat eşitliğinin, fırsat eşitliği de kaynak eşitliğinin önünde gelir.¹³ Birinci ilke kapsamındaki eşit özgürlükler liberal demokratik rejimlerin bildik hakları olarak somutlaştırılabilir. Bunlar siyasal katılma, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, hukuk önünde eşitlik v.b. eşit hakları içine alır.¹⁴

Rawls Adalet kuramı'nın üçüncü bölümünde, hakkaniyet olarak adaletin hakim olduğu iyi düzenlenmiş bir toplumun mümkün olduğunu varsayar. Sonrasında bu toplumun istikrarlı olup olmadığını sorgular. Doğa yasalarının ve insan psikolojisinin, iyi düzenlenmiş toplumun fertleri olarak yetişmiş vatandaşlara, siyasal ve toplumsal kurumlarını nesiller boyu sürdüreceği bir adalet hissi sağlayacağını iddia eder.¹⁵ Rawls da istikrar, doğru nedenler etrafında istikrar anlamına gelmektedir. Bunun anlamı şudur:

¹⁰ John Rawls, A Theory of Justice, Oxford University Press, Londra, 1999, p. 303.

¹¹ Rawls, a.g.e., s. 455.

¹² Rawls, a.g.e., s. 53.

¹³ Will Kymlicka, Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 76.

¹⁴ Norman P. Barry, Modern Siyaset Teorisi, Çev. M. Erdoğan- Y. Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s. 179.

¹⁵ Rawls, A Theory of Justice, s. 102-105.

Vatandaşları harekete geçiren nedenler arasında kabul ettikleri ve sahip oldukları etkin adalet hissini şekillendiren adalet anlayışı –bu durumda adaleti hakkaniyet olarak kabul eden kapsamlı doktrin- bulunur. Bu da kendi siyasal liberalizmini kapsamlı siyasal liberalizmden ayıran Rawls'un tutarsızlığa düşmesi anlamına gelecektir. Zira Kuramdaki hakkaniyet olarak adalet ilkelerinin pratikte anayasal bir demokratik rejimi gerektirmesi ve makul çoğulculuk olgusuna, bu toplumun kültürünün özgür kurumlar bağlamında uzun vadede sahip olacağı gerçeğinden ötürü, kuramın iddiasının gerçekleşmesi kendi ortaya koyduğu adalet anlayışının ilkelerine ters düşen bir öncüle dayanmış olacaktır. Bu öncülün işaret ettiği adaletin, hakkaniyet olarak gerçekleştiği iyi düzenlenmiş bir toplumda vatandaşlar, adalet ilkesinin dayandığı aynı kapsamlı doktrini benimsemiş olacaklardır. Ancak makul çoğulculuğun varlığından dolayı, bu kapsamlı görüş, vatandaşlar tarafından, herhangi bir dinsel doktrinden ya da faydacılığın herhangi bir biçiminden daha fazla benimsenmiş olmayacaktır.

Rawls'a göre çoğulculuk ve istikrar açısından bu noktada sorulması gereken soru şudur: Hangi siyasal adalet kavramı, birbiriyle çatışan dinsel ya da dinsel olmayan ama makul kapsamlı doktrinleri benimsemiş vatandaşların kamusal siyasal tartışmalarında, üzerinde anlaştıkları ortak temel ilkeler bütününe temsil edecektir.¹⁶

Rawls, Kuramda işaret ettiği iyi toplum düzeninin, makul bir çoğunluk gerçeğini dikkate alarak, yeniden kurgulanmasını siyasal liberalizmin ana gayelerinden biri olarak görür. Bunu gerçekleştirmenin yolu, Kuramda ortaya konmuş hakkaniyet olarak adalet doktrinini, toplumun temel yapısına uygulanan siyasal adalet anlayışına dönüştürmektir. Rawls toplumun temel yapısını, toplumun temel siyasal, anayasal, toplumsal ve ekonomik kurumları ile bunların bir araya gelip zaman içerisinde oluşturdukları toplumsal dayanışma olarak tanımlar.¹⁷

Hakkaniyet olarak adaletin siyasal adalet anlayışına dönüşümü, hakkaniyet olarak adalet doktrinini oluşturan unsurların siyasal olarak yeniden kurgulanmasını zorunlu kılacaktır. Çünkü Kuram, kapsamlı doktrinler ile siyasal anlayışı birbirinden ayırmamaktadır.

Daha önce vurguladığımız gibi, Rawls'a göre siyasal adalet anlayışı herhangi bir kapsamlı doktrinün ürünü ya da bir parçası değildir. Dolayısıyla böyle bir adalet anlayışının ahlaki bir anlayışa dönüşmesi için kendine ait normatif ve ahlaki ideali içermesi gerekir. Rawls bu ideali, makuliyet ve karşılıklılık kavramlarına dayandırarak gerçekleştirmeye çalışır.

Rawls'a göre vatandaşlar birbirlerini nesiller boyu süren bir toplumsal dayanışma sistemi içerisinde özgür ve eşit olarak gördükleri, birbirlerine (ilkeler ve idealler çerçevesinde tanımlanan) adil toplumsal dayanışma şartları önermeye ve bu şartlar doğrultusunda belli durumlarda kendi çıkarları aleyhine de olsa hareket etmek üzere anlaşmaya hazır oldukları zaman makul sayılırlar. Ona göre makuliyet karşılıklılık ölçüsüne bağlıdır. Toplumsal dayanışma şartlarının adil olması için onları

¹⁶ Rawls, a.g.e., s. 26.

¹⁷ Rawls, a.g.e., s. 27.

öneren vatandaşlar makul biçimde bu şartların, bunların önerildiği vatandaşlar tarafından da makul olarak kabul edilip edilmeyeceğini düşünmelidir. Bu formülde makuliyet her iki tarafta da gerçekleşmektedir. Çünkü her iki taraf da bunu özgür ve eşit olarak, tahakküm ve manüplasyon altında olmaksızın ve sonuçta siyasal ve toplumsal olarak hor görülme baskısı altında olmadan yapmalıdırlar. Rawls bu durumu karşılıklılık ölçüsü olarak adlandırmaktadır.¹⁸ Bu ölçüye göre Rawls'da siyasal hak ve sorumluluklar ahlaki hak ve sorumluluklar anlamına gelmektedir. Çünkü siyasal liberalizm her ne kadar kapsamlı bir doktrin olmasa da kendine ait idealiyle bir normatif (ahlaki) anlayış olan siyasal bir anlayışın parçasıdır. Böyle bir anlayış her ne kadar ahlaki bir anlayış olsa da, aslında belli bir konu için yani siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumlar için düşünülmüş bir ahlaki anlayıştır. Rawls bu ahlaki anlayışın, toplumun temel yapısı olan, toplumun temel siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumları ve bunların oluşturduğu nesilden nesile devam eden bütünleşmiş bir toplumsal işbirliği sistemi için anayasal demokrasi olarak düşünülebilecek yapıya uygulanacağını ifade eder.¹⁹

Rawls siyasal adalet anlayışını büyük ölçüde genel ve kapsamlı olarak görülen birçok ahlaki doktrinden ayırır. Ona göre siyasal adalet anlayışının ayırt edici özelliği, onun geniş arka plandan bağımsız ya da onu referans almadan kendi başına duran bir anlayış olarak sunulmuş olmasıdır.²⁰ Bu demektir ki, siyasal adalet anlayışı, ait olduğu veya desteğini bulduğu doktrinlerin hangileri olduğu söylenmeden, bilinmeden ya da farzedilmeden ortaya konabilir. Rawls bu ayırımı örnek olarak siyasal anlayışı faydacı anlayışla karşılaştırır. Ona göre fayda ilkesi, ne şekilde anlaşılırsa anlaşılın genellikle, bireylerin davranışlarından kişisel ilişkilere, toplumun bir bütün olarak örgütlenişinden halkların yasasına kadar bütün konular için geçerlidir. Siyasal anlayış ise bunun aksine, sadece temel yapıyı ilgilendiren makul bir anlayış ortaya koymaya çalışır ve mümkün olduğunca herhangi bir doktrine bağlılık göstermez.²¹

Öyle anlaşılıyor ki bu farklılık, siyasal adalet anlayışı ile diğer ahlaki anlayışların arasındaki ayrımın sahip oldukları faaliyet alanından, yani bir anlayışın uygulandığı konuların alanı ve bu alanın gerektirdiği içerikten kaynaklanmaktadır. Ahlaki bir anlayış geniş bir konu çerçevesine uygulanıyorsa genel sayılır. Bu bakış açısıyla dinsel ve felsefi doktrinlerin çoğu hem genel hem de kapsamlı olmayı hedeflediğinden siyasal adalet anlayışından farklı olacaktır.

Rawls'a göre bütün kapsamlı doktrinler –dinsel, felsefi, ahlaki- sivil toplumun arka plan kültürü diyebileceğimiz alana aittir. Bu ise siyasal olanın değil toplumsal olanın kültürüdür. Halbuki demokratik bir toplumda, içeriği eğitim görmüş vatandaşların sağduyusuna genel olarak açık demokratik bir düşünce geleneği bulunur. Toplumun ana kurumları ve bunların kabul edilmiş yorumlama biçimleri, içkin olarak

¹⁸ Rawls, a.g.e., s. 28.

¹⁹ Rawls, a.g.e., s. 57.

²⁰ Rawls, a.g.e., s. 58.

²¹ Rawls, a.g.e., s. 58.

paylaşılan ilke ve idealleri içerir. Bu nedenle hakkaniyet olarak adalet belli bir siyasal gelenekten başlar ve toplumun nesilden nesile süren hakkaniyetli bir işbirliği sistemi olduğu fikrini kendine temel olarak alır.²²

Rawls'un siyasal liberalizm anlayışında çoğulculuk ve istikrar yukarıda ifade ettiğimiz hakkaniyetli işbirliği fikrine dayanır. Rawls bu kurucu fikri iki temel fikirle desteklemektedir. Birincisi, işbirliğine giren vatandaşlar eşit ve özgür olarak kabul edilmelidir. İkincisi ise, bir siyasal adalet anlayışı tarafından etkin olarak düzenlenen toplumun iyi düzenlenmiş bir toplum olduğu fikrinin benimsenmesidir.²³

Rawls' a göre bu fikirler örtüşen bir görüş birliğinin desteğini sağlayacak bir siyasal adalet anlayışı meydana getirir.²⁴ Böyle bir görüş birliği, siyasal anlayışın adalet kriteri olduğu az ya da çok adil bir anayasal rejim içerisinde nesiller boyu hayatını devam ettirebilecek ve belli sayıda takipçi kazanabilecek tüm makul ama uyuşmaz dinsel, felsefi ve ahlaki doktrinleri içine alacaktır. Dolayısıyla siyasal adalet anlayışı içinde çoğulculuk ve istikrar bir arada varlığını sürdürecektir.

Rawls'un yukarıdaki varsayımlarından hareketle hakkaniyet olarak adaletin bir örtüşen görüş birliğinin desteğini alıp alamayacağını sormak gerekir. Çünkü dünyanın ve kişinin dünya ile ilişkisinin birçok yanı, diğer bakış açıları, mesela, bir birliğin mensuplarının bakış açısı veya kişinin dinsel ya da felsefi doktrinden doğan bakış açısı çerçevesinde değişik şekillerde algılanabilir. Bu diğer bakış açıları, genel olarak, anayasal esaslar üzerindeki siyasal tartışmalarda ve adaletin temel meseleleri konusunda gündeme gelmemelidir. Bu bağlamda önemle vurgulamak gerekir ki, altında diğer temel düşüncelerin birbiriyle ilişkilendirildiği düzenleyici bir fikir olan hakkaniyet olarak adalet fikri, nesilden nesile süren hakkaniyetli bir işbirliğinin neticesi olan topluma işaret eder. Rawls'a göre böyle bir toplumda vatandaşlar, siyasal düşüncelerinde ve siyasal meselelerle ilgili tartışmalarında, toplumu sabit bir doğal düzen olarak ya da dinsel veya aristokratik değerlerin meşru kıldığı bir kurumsal hiyerarşi olarak görmeyecektir.²⁵

Rawls bu konuyu toplumsal işbirliği düşüncesinin sahip olduğu üç temel öğeden hareketle izah etmeye çalışmaktadır. Bu üç temel öğeden birincisinde Rawls, işbirliğinin salt eşgüdümlü toplumsal faaliyetlerden, mesela, bir merkezi otorite tarafından verilen emirlerle koordine edilmiş faaliyetlerden farklı olduğunu söyler.²⁶ Buna göre işbirliği, işbirliği yapanların kabul ettiği ve uygun şekilde davranışlarını düzenlediğini düşündüğü kamusal olarak tanınan kurallar ve prosedürlerle belirlenecektir. Rawls ikinci öğede ise, toplumsal işbirliğini hakkaniyetli işbirliği kurallarına dayandırır. Bu kurallar her katılımcının makul olarak, diğerlerinin de aynı şekilde kabul ettiğini varsayarak, kabul ettiği kurallardır. Dolayısıyla Rawls'un düşüncesinde hakkaniyetli işbirliği kuralları bir karşılıklılık düşüncesini ifade

²² Rawls, a.g.e., s. 59.

²³ Rawls, a.g.e., s. 60.

²⁴ Rawls, a.g.e., s. 60.

²⁵ Rawls, a.g.e., s. 60.

²⁶ Rawls, a.g.e., s. 61.

etmektedir. Bu düşünceye göre, işbirliğine giren ve kural ve prosedürlerin gerektirdiği şeyleri yerine getiren herkes uygun bir karşılaştırma kriteri ışığında maksada uygun olarak fayda görmelidir.²⁷

Çünkü karşılıklılık fikri, genel fayda tarafından yönlendirilen fedakarlığa yönelik tarafsızlık düşüncesiyle, herkesin kendi mevcut ve gelecekteki durumuna göre faydalandığı karşılıklı avantaj düşüncesine dayanır. Öyle ise karşılıklılık, vatandaşlar arasında, içerisinde herkesin faydasının amaca uygun bir eşitlik kriteri ışığında tanımlandığı bir toplumsal dünyayı düzenleyen adalet ilkeleri tarafından ifade edilen bir ilişki biçimi olacaktır. Bu da karşılıklılık fikrinin karşılıklı avantaj fikrinden farklı olduğu anlamına gelir. Rawls bu farklılığı bir örnekle izah etmeye çalışır: Diyelim ki, insanları, mülkiyetin büyük ölçüde çok eşitsizce dağıtıldığı bir toplumdaki bir adaletin iki ilkesi tarafından düzenlenen iyi düzenlenmiş bir topluma yerleştirmiş olalım. Bu durumda herkesin, meseleleri daha önce sahip olduğu yargılar ışığında değerlendirmesi halinde, değişiklikten kazançlı çıkacağı garanti edilemez. Bu değişiklikte mülkiyete daha çok sahip olanlar yeni durumda ciddi kayba uğrayabilirler.²⁸ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Rawls'ın amacı, iyi düzenlenmiş toplumun özgür ve eşit vatandaşları arasında bir karşılıklılık fikri geliştirmektir. Yoksa fayda ilkesine dayanan karşılıklı avantaj fikri değil.

Toplumsal işbirliği düşüncesinin sahip olduğu üçüncü ögede Rawls, toplumsal işbirliği düşüncesinin her katılımcının rasyonel avantajı ya da değeri fikrini içerdiğini söyler. Değer fikri, işbirliğine giren bireylerin, ailelerin veya birliklerin kendi perspektiflerinden ulaşmaya çalıştıkları şeylere işaret eder.²⁹ Bu nedenle kişiler, aileler ya da birlikler hakkaniyetli bir toplumsal işbirliği sistemine tümüyle katılmakta tereddüt etmeyeceklerdir. Rawls toplumsal işbirliği düşüncesinin sahip olduğu bu üç ögeden hareketle hakkaniyet olarak adaletin, örtüşen görüş birliğinin desteğini alabileceğini ancak bunun mutlak anlamda gerçekleşmesinin zor olduğunu kabul eder. Bu zorluğun nedenlerini iyi düzenlenmiş bir toplumun göstergelerinden hareketle izah edebiliriz.

Rawls'a göre bir toplumun iyi düzenlenmiş olduğunu söylemek üç şeyi gösterir: Birincisi, herkesin aynı adalet ilkelerini kabul ettiği ve diğerlerinin de kabul ettiğini bildiği bir toplumdur. İkincisi, bu toplumun temel yapısının -yani, temel siyasal ve toplumsal kurumlarının ve bunların nasıl tek bir işbirliği sistemi içerisinde yer aldıklarının,- bu ilkelere uygun geldiği bilinir ya da bunun böyle olduğuna iyi bir sebeple inanılır. Son olarak, bu toplumun vatandaşları normal olarak etkin bir adalet hissine sahiptirler ve bu sebeple adil olarak gördükleri toplumun bu temel kurumlarına uygun hareket ederler.³⁰ Anlaşılacağı üzere böyle bir toplumda, kamusal olarak tanınan adalet düşüncesinin vatandaşların toplum üzerindeki iddialarının yargısal zemine döküldüğü ortak bir bakış açısı meydana getireceği söylenebilir. Ancak Rawls'un

²⁷ Rawls, a.g.e., s. 61.

²⁸ Rawls, a.g.e., s. 62.

²⁹ Rawls, a.g.e., s. 61.

³⁰ Rawls, a.g.e., s. 79.

çoğulculuk içinde istikrarı sonsuza dek sürdürebilecek iyi düzenlenmiş bir toplum idealinin gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığı tartışmaya açıktır. Zira Rawls'un siyasal adalet anlayışının makul kapsamlı doktrinleri benimsemiş makul vatandaşların desteğini almakta başarısız olma ihtimali ya da bir örtüşen görüş birliğinin desteğini almakta zaafiyet gösterme ihtimali her zaman olacaktır.

Bu ihtimalin nedenleri demokratik bir toplumun siyasal kültüründe aranabilir. İlk olarak, modern demokratik toplumlarda var olan makul kapsamlı dinsel, felsefi ve ahlaki doktrinler çeşitliliği, ortadan kalkabilecek bir tarihsel durum olmaktan uzaktır. Çünkü bu çeşitlilik kamusal demokratik kültürün kalıcı bir özelliğidir. Dolayısıyla liberal demokratik bir toplumda, özgür kurumların temel hak ve özgürlükleriyle güvence altına alınmış siyasal ve toplumsal şartlar doğrultusunda birbiriyle çatışan ve uzlaşmaz kapsamlı doktrinler çeşitliliği ortaya çıkacak ve varlığını sürdürecektir.

İkinci olarak, belli bir kapsamlı dinsel, felsefi ve ahlaki doktrin üzerinde ortak ve sürekli bir mutabakatın ancak baskıcı siyasal gücün kullanımıyla mümkün olabileceği inancı demokratik bir toplumun siyasal kültüründe varlığını sürdürmektedir. Rawls'un ifadesiyle, siyasal toplum tek bir kapsamlı doktrini benimseyen bir topluluk olarak düşünüldüğünde siyasal gücün baskı kullanımı o toplum için zorunlu olacaktır. Rawls'a göre, faydacılığın makul bir biçimi veya Kant ve Mill'in makul liberalizmi üzerinde birleşen bir toplumun varlığı da aynı şekilde devlet gücünün desteğini gerektirir.³¹ Bu da baskı olgusunu beraberine getirecektir.

Demokratik bir toplumun siyasal kültüründe yer alan üçüncü olgu ise, birbiriyle çatışan doktrinel inançlara ve düşman toplumsal sınıflara bölünmemiş sürekli ve güvenli bir rejimin, siyasal olarak aktif vatandaşların en azından ağırlıklı bir çoğunluğu tarafından desteklenmesi gerektiğidir. Rawls'a göre bu da demektir ki, bir siyasal adalet anlayışının bir anayasal rejim için son derece farklı ve uyumsuz ama makul kapsamlı doktrinlerce onaylanabilmesi gerekir.³²

Rawls, demokratik bir toplumun siyasal kültüründe yer alan bu tür çoğulcu olgulara rağmen ortaya koyduğu siyasal liberalizm anlayışı içinde kalınarak çoğulculuk ve istikrarın bir arada var olabileceğini savunmaktadır. Ona göre, bütün vatandaşlarca benimsenen tek bir makul dinsel, felsefi ya da ahlaki bir doktrin olmadığına göre iyi düzenlenmiş bir toplumda benimsenen adalet anlayışının siyasal alanla ve onun değerleriyle sınırlı bir anlayış olması gerekir. İyi düzenlenmiş toplum düşüncesi de buna uygun bir çerçevede değerlendirilmelidir. Böyle bir toplum ilk olarak, vatandaşlar, örtüşen bir görüş birliği içindeki makul ancak uyumsuz kapsamlı doktrinleri benimsediği müddetçe bir siyasal adalet anlayışı tarafından iyi şekilde düzenlenmiş olacaktır. İkinci olarak, makul olmayan kapsamlı doktrinler, toplumun asli adaletini tehdit edecek boyuta ulaşmamalıdır. Rawls'a göre bu şartlar bütün vatandaşların tek bir kapsamlı doktrini benimsemesi gibi gerçekçi olmayan ve hatta ütöpik bir gereklilik ileri sürmez, sadece, siyasal liberalizm anlayışına bağlı olarak, vatandaşların aynı kamusal

³¹ Rawls, a.g.e., s. 81.

³² Rawls, a.g.e., s. 82.

adalet anlayışını benimsemesini öngörür.³³ Bu durum ortak siyasal anlayışın, anayasal esaslar ve temel adalet meseleleriyle ilgili tartışmalarda kamusal aklın temeli olarak işlev görmesini sağlayacaktır. Bu da makul dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerin etkisiyle ciddi biçimde bölünmüş özgür ve eşit vatandaşların oluşturduğu bir toplumun adalet ve istikrar içerisinde uzun süre varlığını sürdürmesini mümkün kılacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Rawls'un siyasal liberalizminde makul kapsamlı doktrinler sebebiyle ciddi ölçüde farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşları herhangi bir baskıya maruz bırakmadan adil ve istikrarlı bir işbirliği sistemi oluşturmak için üç şartın varlığı yeterli görülmektedir: Birincisi, toplumun temel yapısı bir siyasal adalet anlayışı tarafından düzenlenmelidir. İkincisi, bu siyasal anlayış makul kapsamlı doktrinlerin örtüşen görüş birliğinin odağında yer almalıdır ve son olarak, kamusal tartışma, anayasal esaslar ve temel adalet meseleleri söz konusu olduğunda siyasal adaletin ilkeleri etrafında yapılmalıdır.

ABSTRACT

THE PLURALISM AND STABILITY IN JOHN RAWLS' POLITICAL LIBERALISM

It can be said that the distinguishing aspect of the contemporary societies is its great diversity and cultural pluralism. In the past this diversity was ignored or surpassed with normal citizen models by the dominant culture. Every person that diverged from this normalcy model was subjected to excluded, marginalized, appeased or assimilated. In the wake of totalitarian mentality, a fair society apprehension in which equal and free citizens live together in favour of stability was also ignored. Today, it is inconceivable to disregard in the name of maintaining the stability of diversity and cultural multiplicity in liberal democracies that is predicated on the improvement of individual freedom and an individualist society. However, by diversity, discrepancy, and cultural multiplicity without using the stability for their sake, the possibility of maintaining a balanced, fair society is a problem that the political philosophers still discuss. In this essay, one of the political philosophers, moving from John Rawls' Political liberalism, the pluralism and stability questions will be explicated.

KEY WORDS: John Rawls, Pluralism, Stability, Political Liberalism, Political Justice.

KAYNAKÇA

Barry, Norman P. Modern Siyaset Teorisi, Çev. M. Erdoğan- Y. Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2004.

Carmen, Pavel. Pluralism and Moral Grounds of Liberal Theory, Social Theory, Apr-2007, Vol. 33, Issue: 2.

³³ Rawls, a.g.e., s. 82-83.

Kymlicka, Will. Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Rawls, John. A Theory of Justice, Oxford University Press, Londra, 1999.

-----, Collected Papers, ed. Samuel Freeman, Harvard University Press, 1999.

-----, Siyasal Liberalizm, Çev. M. F. Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Taylor, Charles. Çokkültürlülük, Çev. Y. Salman, YKY, İstanbul, 1996.